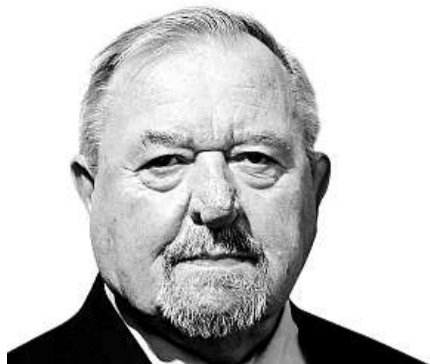

Orientace

”

Druhý kacír z Čech
Historik František Šmahel píše exkluzivně
pro Orientaci o Jeronýmovi Pražském

”

PORTRÉT
strana 22

SOBOTA 28. KVĚTNA A NEDĚLE 29. KVĚTNA 2016

LIDOVÉ NOVINY

KRESBA LELA GEISLEROVÁ

Vrah jako Breivik by už neměl žít

Společnost nemá podporovat život člověka, který činy vyjádřil odpor vůči všemu, co považujeme u lidí za **morálně relevantní**

Nechodíme okolo horké kaše.

Trest smrti je v případě mimořádně závažných zločinů, u případů extrémně zlého jednání vycházejícího ze sadistického potěšení, bezcitnosti či extrémní bezohlednosti, morální povinnosti společnosti. Jestliže společnost v této své povinnosti selhává, zanechává na sobě samé nesmazatelný otisk, poskvrnění, znesvěcení.

DAVID ČERNÝ

Trest smrti byl aplikovaný od samého počátku existence lidské společnosti jako odpověď na závažné i méně závažné zločiny. Starý zákon například požaduje nejvyšší trest za blasfemii, pro uctívání Baala, čarodějnice, cizoložníky a homosexuály či třeba prostitutky. Ve starověkém Řecku požadoval Drakón, jenž jako první zveřejnil nepsané zákony aténské obce, trest smrti i za takové přečiny, jako je krádež.

Doba se však změnila a mnohé státy trest smrti zrušily zcela, například Austrálie (od roku 1984), Kostarika (od roku 1877), Německo (od roku 1949), Irsko (od roku 1990) či Venezuela (od roku 1863); jiné ho zrušily pro období miru,

kupříkladu Kanada (od roku 1976), Řecko (od roku 1993), Izrael (od roku 1954) či Velká Británie (od roku 1965). Jiné státy si však nejvyšší trest zachovaly (Čína, Japonsko, Irák, Irán, Severní Korea a Spojené státy americké). V USA podporuje trest smrti jak federální vláda, tak většina států, značně se však liší v aplikaci tohoto trestu. Od roku 1976 bylo nejvíce poprav provedeno v Texasu (477), ve Virginii (109), v Oklahomě (97), na Floridě (71) a v Missouri (68), zatímco ve státech, jako je Connecticut a Idaho, byla od téhož roku (údaje jsou do roku 2012) uskutečněna pouze jedna poprava, na Aljašce a ve státě New York dokonce žádná.

Zrušení trestu smrti se někdy prezentuje jako důsledek vývoje lidské společnosti k vyšší humánnosti, která trest stále méně považuje za jakousi odplatu (ve smyslu Chammurapiho lex talionis: oko za oko, zub za zub), ale spíše za snahu o nápravu zločince a jeho návrat do běžné společnosti. Trest smrti je absolutní, ukončuje život lidské bytosti, neumožňuje jeho nápravu a někdy se chápe jako pozůstatek barbarských časů.

V současné době se vede intenzivní diskuse o tom, zda trest smrti je morálně legitimní volbou; zastánci mají obě strany barikády. Osobně to vidím následovně...

V současné době se vede intenzivní diskuse o tom, zda trest smrti je morálně legitimní volbou; zastánci mají obě strany barikády. Osobně to vidím následovně...

”

nosti, v níž žijeme. Toto tvrzení samozřejmě vyvolává řadu otázek: jaké je odůvodnění morální povinnosti trestat zločince smrtí? Za jaké zločiny? Proč společnost trestat některé zločiny smrtí?

Tři nastavení mysli

Lidské jednání může být morální či nemorální. Pokud bez dobrého důvodu porušíme daný slib, jednáme nesprávně. Nicméně nemorální jednání ještě nemusí být zlé, natož pak extrémně zlé. Kategorie zlého jednání je užší než kategorie jednání nemorálního – zlé jednání je nemorální, každý nemorální skutek nemusí být a nebývá skutkem zlým. Ještě užší je pak kategorie jednání extrémně zlého. Extrémně zlé jednání je jednání, jež je nemorální, zlé a způsobuje zvláště závažnou újmu.

Při posuzování lidského jednání musíme vzít v úvahu dva faktory: stav či mož-

ná lépe nastavení mysli jednatelů a důsledky jeho jednání. Pouze kombinací těchto faktorů můžeme odlišit zlé jednání od nemorálního a extrémně zlé od zlého. Trest smrti připadá v úvahu pouze u extrémně zlého jednání.

Filozof práva na univerzitě v Cambridge Matthew H. Kramer, zastáncí morální povinnosti trestat extrémně zlé skutky trestem nejvyšším, rozlišuje tři mentální dispozice, které umožňují klasifikovat nemorální lidské jednání jako zlé. První z nich je sadismus. Sadisté se opájejí lidským utrpením, nacházejí v něm obzvláštní potěšení. Bolest, utrpení, smrt jsou pro ně důvodem k jednání, primární hodnotou, jež ovlivňuje jejich myšlení a směřuje jejich skutky. Každý sadistický skutek samozřejmě není nutně zlým jednáním. Pokud nějaký sadista uspokojuje své potřeby sledováním hraných filmů, v nichž není utrpení reálné, je jeho jednání nemorální, avšak není zlé. Něco jiného by však platilo v případě, kdy by film popisoval reálné situace (třeba dokumentární pořad o genocidě Tutsijův ve Rwandě), nebo by dokonce zachycoval reálné násilí (vzpomeňme si na film *8 mm* z roku 1999, v němž soukromý detektiv Tom Welles v podání Nicolase Cage vyšetřuje, zda sadistická vražda mladé ženy zachycená na pásce v trezoru zesnulého miliardáře je reálná, či nikoli). Sadistické jednání bylo dobře popsáno například u nacistických či komunistických dozorců v lágrech.

Zlé jednání vychází rovněž z bezcitnosti. Pro bezcitného člověka není smrt a utr-

pení primární hodnotou jako pro sadistu: nenachází v nich potěšení, instrumentalizuje je, aby tak mohl dosáhnout svých cílů. Bezcitnost je typická pro nájemné vrahy, dokonale ji ztvárnil Bruce Willis ve snímku *Šakal* režiséra Michaela Catoa-Jonese z roku 1997. Lidé v zajetí nebezpečných a škodlivých ideologií, jako je nacismus, komunismus či antisemitismus, mají často sklon k bezcitnému jednání, neboť jim tyto ideologie umožňují vidět některé lidské bytosti jako méněcenné, bezcenné, ba dokonce nelidské a ztrácejí k nim jakékoli pouto založené na sdílení společných lidských charakteristik, jako je schopnost morálního jednání či vnímání bolesti a utrpení.

Konečně třetím nastavením mysli, jež může generovat zlé jednání, je extrémní bezohlednost. Představme si následující situaci: nájemný vrah má za úkol zlikvidovat ředitele obchodní společnosti. Počká si na okamžik, kdy vychází z restaurace, a vypálí na něj dávku ze samopalů. Ředitel se nachází ve společnosti více lidí, vraha to však nezajímá. Ti „okolní“ lidé sice nejsou jeho cílem a nesnaží se je zasáhnout, pokud však zabije kromě svého cíle i další lidské bytosti, je mu to jedno. Zemře-li ředitel, je jeho úkol splněn – a osud ostatních lidí ho jednoduše nezajímá. Pokud se někomu zdá tento příklad poněkud nerealistický, stačí si vzpomenout na atentát na italského prokurátora Giovannioho Falconeho, jenž se proslavil svým nesmlouvavým bojem proti italské mafií Cosa Nostra.

Pokračování na straně 20

Vrah jako Breivik by už neměl žít

Dokončení ze strany 19

Falcone dbal na bezpečnostní opatření a mafie se k němu dlouho nemohla dostat. Proto umístila bomby pod vozovku, po níž Falcone 23. května 1992 projížděl – společně se svou ochrankou – na cestě z palermského letiště, a dálkově ji odpálila. Zemřel Falcone, jeho žena, tři tělesní strážci, zranění byli i lidé, kteří s ním neměli nic společného; „jen“ měli tu smůlu, že zrovna projížděli kolem. Mafie chtěla zabít Falconeho, osud ostatních lidí jí byl lhostejný a obětovala je pro dosažení svého vražedného plánu.

Bezohlednost nemusí vyústit ve zlé jednání. Mnozí řidiči jednájí bezohledně – nesprávně a nemorálně –, pokud však nepůsobí žádnou újmu nebo je újma malá, nelze jejich jednání klasifikovat jako zlé. To samé platí pro skutky vycházející ze sadistického potěšení a bezcitnosti. Zlé jednání je tedy jednání, jež je nemorální, vychází ze sadistického potěšení, bezcitnosti či extrémní bezohlednosti a které navíc způsobí určitou újmu. Jak bychom však měli určit zlé jednání, jež je navíc zlé extrémně? V etice samozřejmě nemáme absolutní měřítko, podle nichž by bylo možné jednoznačně posuzovat lidské jednání a rozdělit do kategorií s jasně vymezenými hranicemi. Extrémně zlé jednání je zlé jednání, jehož důsledky jsou mimořádně závažné, brutální, násilné, odporné zločiny proti lidskosti. Pro paradigmatický příklad takového jednání nemusíme chodit příliš daleko.

Anders Behring Breivik se narodil v roce 1979 bývalému norskému diplomatu Jensenovi Breivikovi a zdravotní sestře Wesche Behringové. Postupně se ztotožnil s extrémně pravicovými a radikálně protiislámskými názory a vypěstoval si odpor vůči vlastní společnosti. 22. července 2011 spáchal ve svémrodném Norsku plejádu útoků, včetně jednoho bombového, jimž padlo za oběť celkem 77 neviných, většinou mladých lidských životů. 24. 8. 2012 byl Breivik odsouzen k jedenadvaceti letům žaláře s možností prodloužení. Breivikovo jednání bylo zcela bezcitné, bez jakýchkoli ohledů ponížil lidské bytosti na pouhé nástroje manifestace svých zvrácených politických názorů. Nezajímalo jej jejich věk, nevinost, životní plány, naděje, lásky, radosti, bylo mu zcela lhostejné utrpení jejich rodin, jimž způsobil těžko zacelitelnou ránu. Jeho jednání nebylo pouze zlé, bylo extrémně zlé.

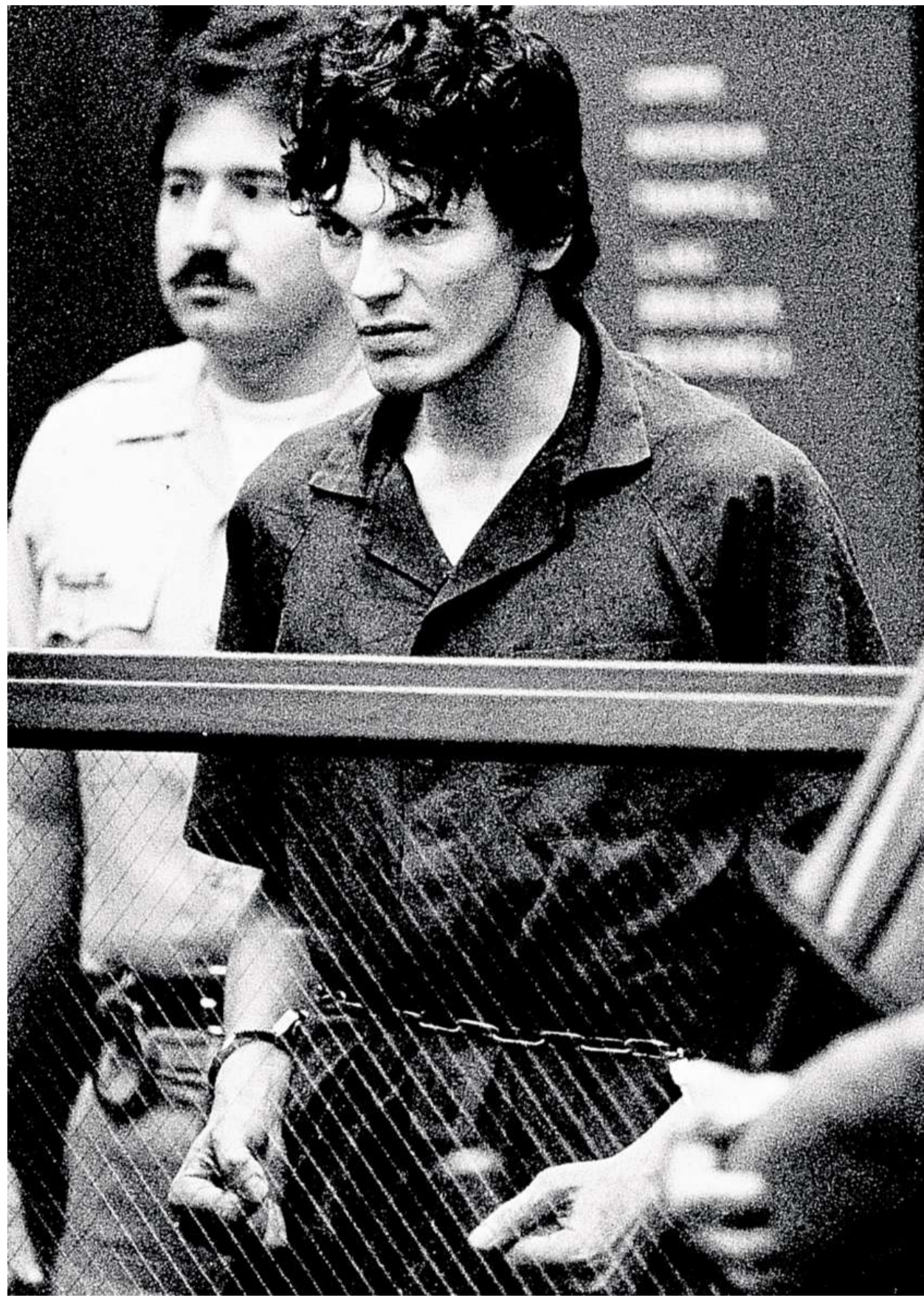
Různé teorie a praxe

Zatím jsem hovořil pouze o specifikaci extrémně zlého jednání, nepadlo ani slovo o důvodech, proč je trest smrti morální povinností. Nemyslím si, že nejčastější teorie trestání dokáží absolutní trest ospravedlnit.

Retributivní teorie trestání jsou charakteristické tím, že spojují trestání se dvěma klíčovými pojmy: zásluhou a proporci. Zločinec si svým jednáním zasloužil určitý trest a míra trestu je úměrná závažnosti jeho zločinu. Retributivní teorie tedy hledí do minulosti a trestají lidské jednání v závislosti na míře jeho provinění. Mnozí autoři se však domnívají, že trest smrti nelze ospravedlnit v rámci retributivní teorie trestání, neboť nesplňuje princip minimálního zásahu, podle něhož je stát oprávněn zasahovat pouze v případě, že jeho zásah slouží nějakému důležitému veřejnému zájmu a navíc představuje nejmenší restriktivní opatření nutné k dosažení tohoto zájmu. Trest smrti takovým opatřením není: postačuje doživotní vězení za přísných podmínek bez možnosti propuštění.

Jiná vlivná teorie trestání, deterenční, naopak hledí do budoucnosti. Zatímco retributivní teorie se zakládá na pojmu zásluhy (zločinec si svým jednáním svůj trest zasloužil) a je ze své povahy deontologická, tedy stojí na zásadě, že člověk se má rozhodovat a jednat podle pevných zásad, tak deterenční teorie jsou převážně konsekvencialistické a zaměřují se na důsledky trestů pro celou společnost a individuální jedince. Smyslem trestu je odradit možné pachatele od spáchání jejich zločinů.

Deterenční teorie čelí dvěma problémům. První problém je empirický. Tyto teorie zahrnují nejen normativní složku, ale také – a ve velmi podstatné míře – složku empirickou. Pakliže je smyslem trestání odrazovat možné zločince od jejich skutků, potom by měla existovat empirická evidence, že tresty tuto roli skutečně plní. A zdá se, že neplní,

Noční lovec – sériový vrah Richard Ramirez, známý pod uvedenou přezdívkou. Nejvyšší kalifornský soud jej v roce 1989 odsoudil k smrti za 13 brutálních vražd, jimiž v polovině 80. let po dva roky děsil obyvatele Los Angelis. FOTO ČTK

což platí i v případě těžkých trestů a dokonce i trestu nejvyššího. Kupříkladu v USA je mnohem více zločinců zabito policisty či občany, kteří brání svůj život a majetek, než během poprav. Jak podotýká americký filozof a sociální vědec Jeffrey Reiman, je obtížné si představit, že když zločinec neodradí tento fakt, může je odradit možnost odhalení, odsouzení a popravy.

Již zmíněný Matthew H. Kramer přichází s jinou teorií trestání, jež se však od shora zmíněných výrazně odlišuje již tím, že se nejedná o obecnou teorii aplikovatelnou na širokou škálu zločinů. Jeho očistná (purgativní) teorie je použitelná pouze pro trest smrti a žádné jiné. V čem spočívá její jádro?

Extrémně zlé jednání vyjadřuje ze strany zločince určité postoje: postoje extrémního nezájmu, bezcitnosti, sadistického potěšení. Lidské bytosti jsou v očích zločince zbaveny důstojnosti a rovnosti. Zločinec svým jednáním vyjadřuje, že „welfare“ (dobrý život), životy samotné, práva, utrpení jiných lidských bytostí neznamenají nic anebo znamenají jen velmi málo. Radikální rovnost mezi všemi členy lidského druhu je narušena, zločinec se povyšuje nad ostatní a instrumentalizuje jejich životy s ohledem na své vlastní plány, preference a zájmy. Když nacističtí či komunističtí strážci pracovních táborů mučili své vězně, když se Richard Ramirez vkrádal v Kalifornii do domů svých obětí, kde je brutálně mučil pro své vlastní potěšení, když Breivik bezcitně a chladnokrevně střelil vyděšené prchající mladé lidi, nesměřovaly tyto násilníci své

útoky pouze proti jednotlivým cílům své nezasloužené agrese, nýbrž proti lidstvu jako takovému.

Lidské bytosti spojuje řada charakteristik, některé z nich však považujeme za morálně významné: naši důstojnost zakládající rovnost, schopnost morálního jednání, vytváření plánů, naplňování tužeb, schopnost zažívat potěšení a utrpení. Jednání lidí jako Ramirez či Breivik bezcitně a sadisticky pošlapává tyto morálně relevantní vlastnosti a tím vyjadřuje svůj postoj – negativní, nemorální, předsudečný a extrémně zlý – vůči všem lidským bytostem.

Kdy uvěznění neodčínuje

Lidská společnost – v případě Breivika Norsko – samozřejmě nemá morální odpovědnost za odporné skutky, které spáchal. Má však morální odpovědnost za jeho pokračující existenci, za to, že tento zločinec stále žije. Morální povinnost odsoudit ho k trestu smrti a vykonat ho.

Breivikovy zločiny znesvětily společnost jako rodné vlasti. Pojem znesvěcení má náboženský původ, v kontextu purgativní teorie ospravedlnění trestu smrti má čistě sekulární význam. Brutální vražda desítek neviných lidských bytostí se obrací proti lidství samotnému, a pokud norská společnost ponechává Breivika naživu, morálně se jeho zločinem poskvěruje.

Existuje normativní vztah mezi společností a zbytkem lidstva, a tudíž i mezi norskou společností a zbytkem lidstva. Zločiny takové bezcitnosti a závažnosti nelze odčinit jinak než smrtí. Společnost má vůči lidstvu povinnost se tohoto úkolu zhostit, chce-li být považována za ztře-

lesnění morálních ideálů a řádu. Trest smrti je v případě mimořádně závažných zločinů, případů extrémně zlého jednání vycházejícího ze sadistického potěšení, bezcitnosti či extrémní bezohlednosti, morální povinností každé společnosti. Jestliže ve své povinnosti selhávají, pokropí krev obětí zločinců i je samotné a zanechá nesmazatelný otisk, poskvěrnění, znesvěcení.

Někdo by mohl namítnout, že purgativní ospravedlnění trestu smrti může odvodnit velmi vážné sankce, nedosahuje však až na trest nejvyšší. Myslím si, že to je omyl. Společnost, která se rozhodla ponechat naživu pachatele odporných a barských zločinů, přijala odpovědnost za jejich pokračující existenci a alokuje pro to nemalé zdroje, nemluvě o přívětivých podmínkách, v nichž si třeba takový Breivik odpykává svůj trest. Tím však svou povinnost vůči lidstvu nesplnila, právě naopak. Vyjadřuje tím podporu života člověka, který svým jednáním vyjádřil svůj odpor vůči všemu, co považujeme u lidí za morálně relevantní, jenž svými skutky popřel veškeré principy úcty k životu druhých, respektu k jejich důstojnosti a právům, rovnosti mezi všemi lidskými bytostmi.

Vězení není odčinným znesvěcením lidské společnosti. Zločinec je sice izolován, oddálen od společenství lidí, avšak toto oddálení je pouze místní (je zavřený v nějaké budově), nikoli normativní. Stále žije a jeho život, udržovaný a financovaný společností, znesvěcení neodčínuje. Něco takového je pouze v moci trestu nejvyššího, trestu smrti, který je vyjádřením vůle společnosti cítit

a zachovávat lidskou důstojnost, inkorporovat morální hodnoty a ráda dostát svému morálnímu závazku vůči celému lidstvu.

Jednoduchá zásadní rovnice

Kramerova purgativní teorie trestání tedy stojí na dvou základních pilířích: prvním je specifikace extrémně zlého jednání, druhým pak sekulární chápání pojmu znesvěcení.

Extrémně zlé jednání lze určit na základě mentálních postojů jednajících, nicméně samo o sobě nestačí. Všechna tři zmíněná nastavení mysli (sadistické potěšení, bezcitnost a extrémní bezohlednost) mohou být podkladem vedoucím k mírně zlému, zlému či dokonce extrémně zlému jednání. Do hry rovněž vstupují důsledky jednání a míra újmy, již způsobují. Extrémně zlé jednání, jediný typ jednání, jež může být důvodem k uvalení trestu smrti, je výsledkem jednoduché rovnice: nastavení mysli (sadismus, bezcitnost, extrémní bezohlednost) plus mimořádná újma (smrt mnoha lidí, brutální mučení apod.) rovná se extrémně zlé jednání.

Purgativní teorie trestu smrti Matthewa H. Kramera je velmi silná: netrví pouze, že trest smrti je morálně legitimní (možná) volba. Jistě, je to morálně legitimní volba, avšak proto, že je to morálně povinná volba. Povinnost stanovit a vykonat trest nejvyšší v případech zvláště brutálních zločinů vychází ze sekulární interpretace znesvěcení a z faktu, že zločinec svým jednáním pošlapává nejen životy a welfare svých obětí, ale typicky lidské a morálně relevantní vlastnosti (schopnost být autonomním architektem vlastního života, prožívat bolest, toužit po životě apod.), a tím se staví proti samotnému lidstvu.

Zatímco například restorativní spravedlnost směřuje k napravení vztahů mezi zločincem, obětmi a širší komunitou, purgativní teorie trestání se zaměřuje na vztah mezi společností, jež je zodpovědná za život či smrt původců barských zločinů, a celým lidstvem. Nejedná se tedy o vztah jedinci–jedinci či jedinci–komunita, nýbrž komunita–komunita.

Kramer je přesvědčený, že mimořádná závažnost extrémně zlého jednání znesvěcuje společnost, čímž jí ukládá morální povinnost, povinnost vůči celé lidské komunitě smýt ze sebe toto poskvěrnění. A jediným způsobem, jediným normativně přípustným způsobem, jak smýt tuto morální skvrnu, toto znesvěcení dané pokračující existencí pachatelů brutálních a barských zločinů, je odsoudit je k trestu smrti a tento trest posléze vykonat. Společnost je tak morálně odpovědná za život a welfare pachatelů extrémně zlých zločinů po dobu konání spravedlivého soudního procesu a za humánní provedení nejvyššího trestu. Na rozdíl od deterenčních teorií, jež by v některých situacích mohly ospravedlnit velmi brutální a pokud možno veřejně vykonání trestu smrti (protože by mohl v potenciálních pachatelích vzbudit větší strach a zvýšit efektivitu odrazujících opatření), je purgativní teorie v souladu s principem minimálního zásahu (humánní forma popravy) a ipso facto v souladu s principy moderní liberální demokracie.

Tahle skvrna zůstane

Anders Behring Breivik je stále naživu a bude žít. Podle zastánců purgativní teorie trestání to není vyjádřením humanistických ideálů, nýbrž morálním defektem, pošlapáním lidství a jeho morálních charakteristik. Za svůj zvrácený, nelidský, barský, odporný čin si Breivik zasloužil trest smrti.

Shrnuto: norská společnost povinnost nesplnila, a pošpinila se tak morální skvrnou, kterou se jí už nikdy nepodaří smýt. Morálně vyspělá liberálnědemokratická společnost by měla zavést a aplikovat trest smrti pro zvláště závažné zločiny spojené s obrovskou újmu, utrpením, zločiny vycházející ze sadistického potěšení, bezcitnosti a extrémní bezohlednosti. Jedině tak může dostát svým morálním povinnostem a respektu k důstojnosti a rovnosti všech lidských bytostí.

Autor je vědecký pracovníkem Ústavu státu a práva AV ČR. Napsal monografii Princip dvojho účinku. Zabíjení v mezích morálky (právě vychází v nakladatelství Academia) a podílel se na monografiích z oblasti etiky a bioetiky. Článek vznikl v rámci projektu AV21 Svoboda vůle a odpovědnost.